

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Е.Г. Бойченко

*старший викладач кафедри
військової підготовки*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Постановка проблеми. Останнім часом все більше науковців-правників приділяють заслужену увагу процесам реформування та розвитку, що відбуваються у Збройних Силах України. Однак, на жаль, існуючі дослідження й досі носять фрагментарний характер, що пов'язано насамперед з відносно нещодавнім початком розвитку та розгалуження нормативно-правової бази, за допомогою якої відбувається регулювання повсякденної життєдіяльності національних Збройних Сил на сучасному етапі, а також визначення напрямів та концептуальних тенденцій їх розбудови (розвитку) на майбутнє.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливо, з точки зору як теоретичного, так і прикладного інтересу (значення), що в таких наукових дослідженнях приділяється увага статусу військових частин як суб'єктів цивільних правовідносин (В.Кісель), правовому режиму майна, закріпленого за військовими частинами (С.Іванов), проблемам правового регулювання економічної та господарської діяльності Збройних Сил України (П. Кондик, В. Овсянник) та деяким іншим проблемам господарювання у Збройних Силах України.

Разом з тим актуальними залишаються безліч питань, пов'язаних з особливостями господарювання національних Збройних Сил, в тому числі й проблематика застосування термінів у чинному законодавстві в даній сфері діяльності.

Мета статті. Метою цієї статті є сприяння аналізу правового регулювання здійснення господарської діяльності військовими організаціями Збройних Сил України, в тому числі шляхом ревізії правової термінології, яка застосовується в спеціальних нормативно-правових актах, розробці науково обґрунтованих пропозицій по вдосконаленню національного законодавства в цій області.

Основні результати дослідження. В нашому суспільстві історично сформувалися особливості правового положення Збройних Сил. Це, по-перше, підвищена закритість від суспільства, пов'язана з виконанням завдань збройного захисту держави і необхідністю зберігання військової (тобто державної) таємниці, підвищений рівень матеріально-технічного і фінансового забезпечення з боку держави процесів бойової підготовки військ і, як наслідок, практично відсутня участь Збройних Сил у суспільно-економічних відносинах, а одтак – й обмеженість нормативно-правового регулювання такої участі. По-друге, особливість правового положення Збройних Сил обумовлюється тенденціями розвитку Збройних Сил України в сучасний період. Це законодавчо закріплена можливість здійснення демократичного цивільного контролю

лю процесів повсякденної життєдіяльності та розвитку, які відбуваються у Збройних Силах, незадовільне економічне становище держави, що спонукає власні Збройні Сили займатися активною господарською діяльністю з метою отримання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойової та мобілізаційної готовності в умовах їх хронічного бюджетного недофінансування. Як наслідок, виникає необхідність вступу військових частин у господарські стосунки з іншими учасниками суспільно-економічних правовідносин, надзвичайно ощадливого витрачання державних коштів та поводження з майном, а одтак – й необхідність детальної правової регламентації законодавцем такої діяльності, яке б органічно поєднувалось з чинним цивільним, господарським, податковим, екологічним, трудовим тощо законодавством України. З іншого боку, такі особливості стали загальною причиною існування на сьогоднішній день проблем системного законодавчого регулювання діяльності військових частин Збройних Сил України (особливо з питань визначення їх правового статусу та участі в господарських відносинах), наявністю великої кількості нормативно-правових актів відомчого характеру з цих та інших споріднених питань, які в багатьох випадках являються застарілими і тому мають різноманітні неузгодженості з чинним законодавством України.

Насамперед виникає проблема використання термінології у питаннях організації та ведення військового господарства та господарської діяльності військових частин. Зокрема, термін «господарська діяльність» у контексті її здійснення військовими частинами Збройних Сил України вже достатньо тривалий час вживається у подвійному значенні, що призводить до певної плутанини з розумінням природи цієї діяльності.

Так, у значенні Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» [1, ст.ст. 1, 8] та Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» [2, ст. 6] господарська діяльність спрямована на одержання додаткових джерел фінансування шляхом здійснення Збройними Силами України власного виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, ведення підсобного господарства, передачу в оренду, а також відчуження, реалізацію військового майна та залучення отриманих позабюджетних коштів на потреби оборони для підтримання на належному рівні бойової та мобілізаційної готовності військ (сил). Така діяльність не носить постійного характеру, не є природно притаманною Збройним Силам, але ж вимагає залучення у господарсько-виробничих правовідносинах з іншими суб'єктами господарювання, що регулюються за правилами господарського законодавства.

В іншому значенні термін «господарська діяльність» розуміється як внутрішня, повсякденна діяльність військових частин Збройних Сил України, пов'язана з:

– організацією та веденням військового господарства, яке складається з матеріальних засобів та бюджетних коштів, виділених державою для забезпечення потреб Збройних Сил. До цих потреб відносяться здійснення бойової підготовки, ведення виховної роботи, організація військового побуту, експлуатація, зберігання та ремонт озброєння, військової техніки та майна;

– ошадливим та раціональним (тобто економним) використанням цих матеріальних засобів та коштів, що передбачає виникнення та існування внутрішньогосподарських взаємовідносин між структурними підрозділами військової частини.

В цьому контексті поняття господарської діяльності розкривається у Положенні про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України, затверджене наказом Міністра оборони України від 16 липня 1997 р. № 300 (далі – Положення).

Зокрема, пунктами 2.2.-2.4. Положення визначено, що основними завданнями військового (корабельного) господарства є всебічне і безперервне забезпечення бойової підготовки та мобілізаційної готовності військових частин і з'єднань, створення умов для швидкого переходу їх із мирного на воєнний стан.

Зміст діяльності по організації та веденню військового (корабельного) господарства, зокрема, включає: планування та організацію роботи служб, підрозділів та об'єктів господарського, технічного і медичного призначення; витребування, одержання, підвезення, зберігання, видачу та витрату матеріальних засобів і коштів; своєчасне та повне доведення належних видів постачання, задоволення матеріально-побутових, культурних потреб та збереження здоров'я особового складу; забезпечення правильної та безпечної експлуатації, зберігання і ремонту озброєння, бойової та іншої техніки і майна; організацію пожежної безпеки у військових частинах, тощо [3, с. 204].

При цьому, вищезазначена діяльність визначається оборонним відомством саме як господарська діяльність. Але ж зміст такої діяльності по суті принципово відрізняється від змісту господарської діяльності у Збройних Силах України, визначеного законодавцем, який чітко передбачає під даною діяльністю:

- ведення підсобного господарства;
- виробництво продукції;
- виконання робіт і надання послуг;
- передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна [1, ст. 1].

Далі Положенням (пункт 4.1.1.) визначається, що господарська діяльність військової частини підлягає обов'язковому плануванню, при якому основна увага приділяється підтримці у постійній бойовій і мобілізаційній готовності військової частини; всебічному та безперервному матеріальному, технічному, медичному, фінансовому й іншим видам забезпечення бойової підготовки частини; організації правильного використання та утримання озброєння і техніки; забезпеченню найбільш економного та доцільного витрачання (використання) матеріальних засобів і коштів, тощо [3, с. 289].

Системний аналіз правових норм вищезазначених нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку про те, що господарська діяльність у розумінні організації та ведення військового (корабельного) господарства Збройних Сил України являє собою комплекс заходів організаційного, технічного, фінансово-економічного, і, навіть, виховного характеру, які здійснюються командуванням та іншими посадовими особами військових частин (кораб-

лів) по забезпеченню економного та цільового використання бюджетних коштів та матеріальних засобів, що виділяються державою на підтримання бойової та мобілізаційної готовності військ, рівно як і по відшукуванню та мобілізації позабюджетних (додаткових) джерел фінансування.

До заходів організаційного характеру належить віднести, зокрема, встановлення відповідних правових норм, що забезпечували б здійснення економічної діяльності у збройних силах, аналіз можливих джерел економії, провадження у життя запланованих заходів з метою підтримки військової частини у постійній бойовій і мобілізаційній готовності, тощо.

Вжиття заходів фінансово-економічного характеру, наприклад, мають забезпечити прийняття оптимальних рішень командуванням військової частини, пов'язаних з витрачанням матеріальних та грошових засобів під час здійснення повсякденної діяльності, тощо.

Таким чином, господарська діяльність, яка передбачає здійснення військовими частинами Збройних Сил України заходів з організації та ведення військового (корабельного) господарства, включає в себе й господарську діяльність, пов'язану з виконанням заходів, спрямованих на одержання додаткових джерел фінансування їх життєдіяльності, а тому являється поняттям більш широким і в ніякому разі не тотожним останньому.

Резонно, як уявляється, з метою усунення подвійного розуміння поняття господарської діяльності військових частин Збройних Сил України, здійснити їх юридичне розмежування (розрізнення) у відповідному Положенні про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України, визначивши загальну діяльність військових частин по: (а) організації та веденню військового (корабельного) господарства, спрямованого на економічне, раціональне та доцільне використання матеріальних засобів і коштів, а також по (б) отриманню додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил), як економічну або ж економічно-господарську діяльність військових частин Збройних Сил України.

Заходи ж, спрямовані на отримання додаткових (позабюджетних) джерел фінансування військ (сил), які, зокрема, включають ведення військовими частинами Збройних Сил власного підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання платних послуг, передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна тощо, цілком справедливо визначати як господарську діяльність військових частин Збройних Сил України.

Дана думка корелюється також із тезою, висуненою П.Кондиком, про необхідність розуміння економічної діяльності військових частин Збройних Сил у широкому аспекті, що включає в себе як власне господарську, так й іншу діяльність, спрямовану на економію та раціональне використання грошових і матеріальних ресурсів Збройних Сил [4, с. 37].

Але ж, ураховуючи прийнятий у 2003 р. Господарський кодекс України, норми якого покликані врегульовувати суспільні правовідносини у сфері господарської діяльності (господарування), до якої з прийняттям Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» та виданих на його розвинення низки нормативно-правових актів Уряду країни залучені й відпо-

відні військові організації, а також з метою усунення розбіжностей у розумінні сутності господарської діяльності, що здійснюється у Збройних Силах України, закріпленої у ст.ст. 52, 414 Господарського кодексу України (загальні правові норми) та ст. 1 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» (спеціальна правова норма), вважав би за доцільне внести до вищевказаного спеціального законодавчого акту уточнення щодо визначення поняття такого виду діяльності з точки зору її визначення Господарським кодексом України, тобто як некомерційної господарської діяльності на відміну від підприємництва (комерційної господарської діяльності), котра має на меті одержання прибутку.

Дійсно, правова сутність господарської діяльності Збройних Сил, закладена у відповідному Законі, хоча й передбачає її спрямованість на досягнення певних економічних, соціальних та інших бенефіцій (матеріальних вигід), але ж без мети одержання прибутку. Тому, зважаючи на те, що на суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, розповсюджуються загальні вимоги про регулювання господарської діяльності з урахуванням особливостей неприбуткового характеру такої їх діяльності, визначення поняття та суті господарської діяльності військових частин Збройних Сил України має бути уточнено з урахуванням положень ст. 52 Господарського кодексу України, відповідно до змісту якої некомерційною господарською діяльністю являється самостійна систематична господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [5].

Наступне зауваження стосується використання терміну «військова частина» при розкритті чинним законодавством умов участі військових частин у господарських відносинах.

Необхідно зазначити, що не зважаючи на широке застосування терміну «військова частина» у різноманітних нормативно-правових актах, які регламентують діяльність Збройних Сил України і складають основу військового законодавства, однозначного тлумачення і, навіть, визначення терміну «військова частина» (в тому числі щодо його розуміння з точки зору здійснення господарської діяльності) не дають.

Слід погодитися з думкою В. Кіселя, який достатньо детально дослідив проблемні питання статусу військових частин як суб'єктів цивільних правовідносин, про доцільність використання узагальнюючого терміну «військова організація» замість «військова частина», принаймні стосовно до правовідносин, безпосередньо не пов'язаних з виконанням державних функцій по захисту України від можливої агресії, забезпеченні її державного суверенітету та територіальної цілісності [6, с. 109].

Дійсно, за змістом ст. 3 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» суб'єктами господарської діяльності у Збройних Силах України є військові частини, заклади, установи та організації Збройних Сил України, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та

видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Тобто, по суті, у контексті вищезазначеного законодавчого акту військової частини, заклади, установи та організації Збройних Сил України – це такі військові організми, які являються юридичними особами. Стаття ж 80 Цивільного кодексу України вказує, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [7].

Оскільки провадження господарської (включаючи некомерційну) діяльності здійснюється за загальними правилами Господарського кодексу України, представляється доцільним звернути увагу на положення статті 55 щодо статусу суб'єкта господарювання як учасника господарських відносин.

Так, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. Вони реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання, права оперативного управління, та мають статус юридичної особи, що визначається цивільним законодавством та Господарським кодексом України [5].

Поняття ж військової частини, яке міститься в Положенні про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України (пункт 1.1.) та деяких інших нормативно-правових актах (наприклад, Положення про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил [8]), наочно свідчить про те, що далеко не всі військові організми – структурні одиниці Збройних Сил України, що підпадають під визначення «військової частини», мають статус або ж ознаки юридичної особи, які б надавали їм можливість участі в господарських відносинах в якості суб'єкта господарювання (суб'єкта господарської діяльності у Збройних Силах України).

Таким чином, було б дуже доречним у чинному законодавстві, яке покликано регулювати особливості здійснення господарської діяльності у Збройних Силах України та участь останніх у цивільно-правових та господарсько-економічних відносинах з приводу такої діяльності, визначити та в подальшому використовувати термін «військова організація» в контексті його сприйняття в якості повноцінного суб'єкта як цивільного так і господарського права, встановлення чітких меж їх правосуб'єктності, форм та порядку її реалізації в цивільно-правовому обороті.

Представляється за потрібне також звернути увагу на необхідність гармонізації термінології у сфері господарської діяльності Збройних Сил України, пов'язаної з використанням таких термінів як «формування», «розформування», «переформування» військових частин (установ, закладів, тощо).

Підкреслимо, що вказані терміни використовуються на відомчому рівні у відповідних нормативних актах оборонного відомства та, як уявляється, означають за своєю сутнісно-змістовною наповненістю «створення», «ліквідацію» та «реорганізацію» військових частин (установ, закладів). Однак, якщо останні застосовуються у законодавчих актах (зокрема, Господарському кодексі України) у значенні створення або ж ліквідації юридичної особи (у господарському законодавстві – створення або ж ліквідація суб'єкта господарювання), то змістовна наповненість термінів «формування», «розформування», «переформування» викликає неоднозначність трактування, принаймні при їх використанні у значенні створення або ж ліквідації військового господарства військової частини (установи, закладу).

Так, розділ 8 Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України містить підрозділ 8.1 «Створення військового господарства при формуванні військової частини (з'єднання)» [3, с. 365], в якому викладається, по суті, загальний порядок створення військової частини, а також наділення її матеріальними засобами (основними та оборотними фондами) і грошовими коштами.

При цьому аналіз приписів цього розділу дозволяє дійти впевненого висновку про те, що створення військової частини нерозривно пов'язане зі створенням військового господарства цієї частини. Сам факт створення (сформування) військової частини напряму пов'язаний із фактом створення власного відокремленого військового господарства. Дійсно, до складу військового господарства входять: озброєння, бойова, спеціальна техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство і продовольче, речове, інженерне, хімічне майно, інші матеріальні засоби, призначені для бойової підготовки, виховної роботи, військового побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна, а також які використовуються для інших потреб військової частини на мирний та воєнний час. Це означає, що без створення військового господарства не тільки функціонування, але й саме існування військової частини неможливе.

Таким чином, створення військової частини і створення військового господарства цієї частини є поняттями цілком тотожними як за своїм змістом, так і за дією у часі.

Аналогічні зауваження стосуються й процесу ліквідації військового господарства, нерозривно пов'язаного із фактом ліквідації чи реорганізації військової частини, що неодмінно та одночасно означає припинення (тобто закінчення) її діяльності, в тому числі й як суб'єкта господарювання.

Крім того, певну неоднозначність семантичного характеру у розумінні терміну «формування» стосовно до військової сфери діяльності, на наш погляд, вносить застосування цього терміну у словосполученні із словом «військове», що у контексті Закону України «Про Збройні Сили України» означає Збройні Сили України, як державну організацію, в цілому [9, ст. 1]. Стаття 1 Закону України «Про оборону України» дає таке значення цього терміну: «військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які

комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій» [10].

Уявляється, що така неузгодженість термінології з використанням слова «формування», рівно як і відсутність законодавчого роз'яснення значень термінів «формування», «переформування», «розформування» військової частини в її розумінні як бойової, навчальної та адміністративно-господарської одиниці Збройних Сил України, має бути усунена задля єдиного та вірного розуміння правового становища військової частини в господарсько-правових відносинах.

Висновок та перспективи подальших розвідок. З огляду на зазначене, та з метою уніфікації термінології у сфері правової регламентації господарської діяльності Збройних Сил України, зокрема в аспектах регламентації створення чи ліквідації військових частин (в тому числі й шляхом реорганізації) представляється за доцільне як на законодавчому, так і на відомчому рівні замість «формування», «розформування», «переформування» використовувати загальноживані терміни «створення», «ліквідація», «реорганізація» військових частин (організацій).

Таким чином, представляється вкрай нагальним суттєвий критичний перегляд правових норм, які регламентують процедури створення та ліквідації військових частин (військових організацій) взагалі, включаючи й тих, що здійснюють господарську діяльність, та приведення їх (в тому числі й з точки зору вживаних термінологічних понять) у відповідність до чинного законодавства України, що встановлює порядок і умови діяльності суб'єктів господарювання (зокрема, некомерційного характеру), їх участі у господарсько-правовому обороті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48 – Ст. 408.
2. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48 – Ст. 407.
3. Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України, затверджене наказом Міністра оборони України від 16.07.1997 року № 300 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 52. – Ст. 402.
4. Кондик П. Правове регулювання економічної та господарської діяльності Збройних Сил України // Право України. – 2003. – № 4. – С. 37-41.
5. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
6. Кісель В.Й. Статус військових частин Збройних Сил України як суб'єктів цивільних правовідносин // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 107-110.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

8. Положення про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 року № 1919 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 1. – Ст. 26.

9. Про Збройні Сили України: Закон України (в ред. Закону від 05.10.2000 р. № 2019-III) // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48 – Ст. 410.

10. Про оборону України: Закон України (в ред. Закону від 05.10.2000 р. № 2020-III) // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 49 – Ст. 420.

Бойченко Е.Г. Щодо удосконалення термінології у сфері господарської діяльності Збройних Сил України

Стаття присвячена проблематиці неоднозначного використання термінології у правовому регулюванні господарської діяльності Збройних Сил України; звертається увага на необхідність гармонізації термінології у даній сфері діяльності, пропонуються шляхи уніфікації застосування у законодавстві визначених юридичних термінів.

Ключові слова: економічна та господарська діяльність, військова частина Збройних Сил України, військова організація, військове господарство, суб'єкт господарювання, формування, розформування, переформування.

Бойченко Э.Г. О совершенствовании терминологии в сфере хозяйственной деятельности Вооруженных Сил Украины

Статья посвящена проблематике неоднозначного использования терминологии в правовом регулировании хозяйственной деятельности Вооруженных Сил Украины; обращается внимание на необходимость гармонизации терминологии в данной сфере деятельности, предлагаются пути унификации применения в законодательстве означенных юридических терминов.

Ключевые слова: экономическая и хозяйственная деятельность, воинская часть Вооруженных Сил Украины, воинская организация, войсковое хозяйство, субъект хозяйствования, формирование, расформирование, переформирование.

Boichenko E.G. On improving the terminology in the sphere of economic activities of the Armed Forces of Ukraine

The article is about the ambiguous use of terminology in legal regulation of the economic activities of the Armed Forces of Ukraine; draws attention to need for harmonization of the terminology in this field of activity, suggests ways to unify the application in legislation of indicated legal terms.

Key words: economic and business activities, military units of the Armed Forces of Ukraine, military organization, military economy, economic entity, formation, disbandment, reformation.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.